

Hautajaispuhetta Venäjältä

Tallentaessamme kansanperinnettä Arkangelin alueella päädyimme hautajaisiin. Murheeliset havaintomme tutkimusmatkalta johdattivat meidät pohtimaan arkipäivän retoriikkaa.

Ennen matkaa hautausmaalle kuuluu venäläisen kylänväen kerääntyä arkun ympärille jättämään vainajalle julkiset hyvästit. Tuolloin on tapana pitää puheita. Puheita pitävät kylän auktoriteetit – virkamiehet tai muuten vain aktiiviset yhteisön jäsenet.

Kuunnellessamme eri ihmisten lausumia kiinnitimme erityisesti huomiota niiden sisäl-
lön ja muodon kaavamaisuuteen. Kenttämuistiinpanoihin tallentui esimerkiksi seuraavaa: ”tuonpuoleiseen siirtyi valoisa ihminen”, ”luotamme lähti uutterra työläinen, upea nainen, mitä hellin äiti”, ”tunsimme hänet (tietynlaisena) ihmisenä”, ”pyrimme rohkeina kärsimään tämän menetyksen”, ”pehmeitä multia”...

Tällaisista muistopuheista nousee esiin totunnainen sarja väritynyttä sanastoa, toistuvia teemoja ja tapoja sommitella virkkeitä. Tyypillisesti puheen alussa huomioidaan vainajan ammatillisia ominaisuuksia ja saavutuksia. Vasta tämän jälkeen on luontevaa muistella hänen henkilökohtaisia piirteitään, kuten millainen hän oli ystävänä, puolisona tai vanhempana. Hautajaispuheiden kaavamaisuus ilmenee rajatussa kielikuvien ja retoristen keinojen valikoimassa – niissä hyödynnetään vakiintuneita epiteettejä, kuluneita metaforia, miltei aina virkkeissä karehtii inversio ja tunteellinen lataus kasvaa loppua kohti.

Kliseiset tehokeinot luovat puheisiin hivenen raskassoutuisen tyylin, joka tuo mieleen neuvostoajan sanomalehdet. Vaikka puheet ovat periaatteessa tilannekohtaisia, syntyy vai-
kutelma, että samat sanat kantautuvat hautajaisista toisiin, eivätkä varsinaisesti kuulu niitä lausuvien suihin. Aivan kuin muistosanojen lausujat eivät olisi itse sepittäneet puheitaan.

Muistopuheiden muoto ja sisältö sekä puhujien järjestys tuntuvat olevan ennalta määrätty. Esimerkiksi kylän johtaja näyttää tavan takaa esiintyvän ennen vainajan kollegoita tai läheisiä. Puheet ovat myös aina rajatun mittaisia. Genren ja kontekstin rajoja ei haluta rikkoa: puhujat välttävät käyttämästä omaperäisiä ilmaisuja.

Rituaalisen puheen pitäjä tietyllä tavalla luopuu oikeuksistaan siihen, mistä puhuu. Rituaalit eivät vaadi ymmärtämään, saatikka refleктоimaan lausuttuja sanoja. Tapahtuma vetoaa tunteisiin, pikemmin kuin järkeen; itse sanojen merkitys hälvenee, kun taas kollektiivisten, mukaan lukien diskursiivisten tekojen tärkeys korostuu.

Mikä saa turvautumaan kielellisiin kliseisiin, kun puhe on kuolemasta? Miksi ylipäätään puhua hautajaisissa?

Kuolemaan liittyvä traumaattinen kokemus vaatii sanallistamista, verbalisointia, mikä on kuitenkin loppujen lopuksi mahdotonta. Ei ole olemassa kielellisiä keinoja, joiden avulla voitaisiin täsmällisesti välittää kuolemaan liittyviä tunteita. Ehkä juuri siksi eräs tavallisimmista

kollektiivisista murheen ilmaisun muodoista on ”minuutin hiljaisuus”. Tutkijoiden mukaan traumaattiset kokemukset eivät kokonaan mukaudu symboleille, siksi ihmiset turvautuvat kielen kliseisiin.

Päätelimme, että hautajaispuheiden stereotyyppinen muoto täydentää tunteiden symbolisoinnin rajallisia keinoja ja on sosiaalisesti hyväksyty tapa ilmaista niitä julkisesti. Hautajaispuheet eivät kuitenkaan pelkästään heijasta yksilön tunteita, vaan yhteisön jäsenten kollektiivista kokemusta, joka sitoo kaikki yhtenäiseen mentaaliseen tilaan. Tässä prosessissa kaikki kommunikaation osapuolet kytkeytyvät folkloristi S. Adonjevan sanoin ”lausutun sanan luomaan yhteiseen todellisuuteen” (*Pragmatika folklori* 2004, 37). Kollektiiviset teot, niin ikään diskursiiviset, vahvistavat sosiaalisia siteitä, eivätkä näin anna yhteisön hajota. Ihmiset tarvitsevat yhteisiä diskursiivisia käytänteitä, jotka ylläpitävät yhteisön *konsolidaatiota* ja *mobilisaatiota* erilaisina vaikeina aikoina, jollaiseksi myös yhteisön jäsenen poismeno voidaan lukea.

Samaan tapaan kieleemme muuntuu erikoiseksi, kun vaikkapa lausumme runoja, käytämme sananlaskuja, pidämme maljapuheita, lähetämme onnittelukortteja, laulamme tai rukoilemme. Näissä tilanteissa kieli ei ole enää spontaania, vaan antautuu tietynlaisille retorisisille ehdoille. Nämä ehdot näyttäytyvät kielen kaikilla osa-alueilla – rytmisestä temaattiseen.

Itse emme välttämättä edes aavista käyttävämme arjessa sujuvasti ainakin minimaalista retoristen keinojen arsenaalia. Kykenemme hyvin monenlaisissa tilanteissa rakentamaan lausumamme siten, että ne vaikuttavat mahdollisimman tehokkaasti viestimme vastaanottajaan.

Venäjältä suomentanut Riku Toivola

Kirjoittajat ovat pietarilaisia folkloristeja. Heidän koulukuntansa juuret ulottuvat 1800-luvun puoliväliin. Pietarissa vaikuttaneista folkloristeista kuuluisin lienee Vladimir Propp (1895–1970), jonka tutkimuksia kansansatujen rakenteesta ja typologiasta on käännetty lukuisille eri kielille. Kenttätutkimus on aina ollut koulukunnan tieteelliselle toiminnalle keskeistä. Aikaisemmin perinnetietouden kerääjät pyrkivät tallentamaan pääosin arkaaisia kulttuuriaineiksia, mutta nykyään heitä kiinnostavat enimmäkseen arjen kielelliset muodot. Viime vuosikymmeninä pietarilaiset folkloristit ovat kolonneet lähinnä Venäjän pohjoisosissa, Vologdan ja Arkangelin alueilla. Tutkimusmatkat tarjoavat aivanlaatuisen mahdollisuuden sekä kerätä suulliseen kansanperinteeseen kuuluvia tekstejä että nähdä, kuinka ne toimivat elävässä kontekstissaan. Nykyään tutkijoita on alkanut yhä enenevässä määrin kiinnostaa perinteisen kansanperinteen ja maalaisväestön arjen tapojen lisäksi myös kaupunkilaisten kulttuuri, johon yhtä lailla liittyy laaja symbolisten käyttäytymismallien kirjo.

Kira Onipko &
Antonina Semjonova